

**SOCIO-DEMOGRAPHIC INFRASTRUCTURE AND
URBANIZATION PROCESSES OF KASHKADARYA REGION: A
COMPREHENSIVE ECONOMIC-GEOGRAPHICAL STUDY**

Sultonov Shukhrat Adkhamovich

Associate Professor of Shahrissabz State Pedagogical Institute,
Uzbekistan, Shahrissabz city

E-mail: sultonovshuxrat87@gmail.com

Kholboyeva Zarina Kakhramon kizi

Student of Shahrissabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan, Shahrissabz city

Abstract. This scientific article provides a comprehensive economic-geographic analysis of the socio-demographic infrastructure and urbanization processes in the Kashkadarya region. The study examines the relationship between population growth, settlement patterns, and the level of provision with social facilities. Furthermore, scientific proposals are put forward regarding the stages of urbanization in the region, the formation of urban agglomerations, and strategic directions for infrastructure modernization.

Keywords: Kashkadarya region, social infrastructure, demographic growth, urbanization, agglomeration, population settlement, human capital, sustainable development.

**QASHQADARYO VILOYATINING IJTIMOIIY-DEMOGRAFIK
INFRATUZILMASI VA URBANIZATSIYA JARAYONLARI: KOMPLEKS
IQTISODIY-GEOGRAFIK TADQIQOT**

Sultonov Shuhrat Adxamovich

Shahrissabz davlat pedagogika instituti dotsenti O`zbekiston, SHahrissabz shahri
Shahrissabz shahri

E-mail: sultonovshuxrat87@gmail.com

Xolboyeva Zarina Qaxramon qiz

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi O‘zbekiston, Shahrisabz shahri

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-demografik infratuzilmasi va urbanizatsiya jarayonlari iqtisodiy-geografik nuqtai nazardan kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda aholi sonining o‘shishi, joylashuv xususiyatlari va ijtimoiy ob’ektlar bilan ta’minlanganlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganilgan. Shuningdek, viloyatdagi urbanizatsiya bosqichlari, shahar aglomeratsiyalarining shakllanishi va infratuzilmani modernizatsiya qilishning strategik yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Qashqadaryo viloyati, ijtimoiy infratuzilma, demografik o‘shish, urbanizatsiya, aglomeratsiya, aholi joylashuvi, inson kapitali, barqaror rivojlanish.

**СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА И
ПРОЦЕССЫ УРБАНИЗАЦИИ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ:
КОМПЛЕКСНОЕ ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ**

Султанов Шухрат Адхамович

Доцент Шахрисабзского государственного педагогического института,

Узбекистан, г. Шахрисабз

E-mail: sultonovshuxrat87@gmail.com

Хольбоева Зарина Кахрамон кизи

Студентка Шахрисабзского государственного педагогического института,

Узбекистан, г. Шахрисабз

Аннотация. В данной научной статье проводится комплексный экономико-географический анализ социально-демографической инфраструктуры и процессов урбанизации Кашкадарьинской области. В исследовании изучена взаимосвязь между ростом численности населения, особенностями его расселения и уровнем обеспеченности социальными объектами. Также

выдвинуты научные предложения по этапам урбанизации в области, формированию городских агломераций и стратегическим направлениям модернизации инфраструктуры.

Ключевые слова: Кашкадарьинская область, социальная инфраструктура, демографический рост, урбанизация, агломерация, расселение населения, человеческий капитал, устойчивое развитие

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasining janubiy hududida joylashgan Qashqadaryo viloyati o‘zining ijtimoiy-demografik salohiyati bo‘yicha mamlakatda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Bugungi kunda viloyat aholisi 3.5 million nafardan oshgan bo‘lib, bu hududda ijtimoiy infratuzilmaga bo‘lgan talabni keskin oshirmoqda. Urbanizatsiya jarayonlarini boshqarish va aholi turmush sifatini yaxshilash viloyat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilishning asosiy omilidir .

Mavzuning dolzarbligi. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, hududiy infratuzilmaning rivojlanish darajasi aholi turmush sifati va inson kapitalining o‘shini belgilovchi asosiy drayver hisoblanadi. O‘zbekistonning janubiy mintaqasida joylashgan Qashqadaryo viloyati o‘zining demografik sig‘imi (respublikada 3-o‘rinda) va iqtisodiy potentsiali bilan ajralib turadi. 2015–2025-yillar oralig‘ida viloyatda kuzatilgan jadal aholi o‘shishi ijtimoiy infratuzilma tarmoqlariga (maktablar, shifoxonalar, muhandislik tarmoqlari) bo‘lgan bosimni keskin oshirdi.

Urbanizatsiya jarayonlarining nazoratsiz kechishi yoki infratuzilma rivojining demografik dinamikadan ortda qolishi hududiy disproporsiyalarni, ishsizlikni va ijtimoiy keskinlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, viloyatning ijtimoiy-demografik qiyofasini kompleks tahlil qilish,

TADQIQOTNING METODOLOGIK ASOSLARI

Tadqiqot davomida tizimli tahlil, qiyosiy-geografik metod hamda statistik prognozlash usullaridan foydalanildi. Hududiy infratuzilmaning aholi joylashuviga ta'siri markaz-periferiya modeli asosida o'rganildi.

1 rasm Qashqadaryo viloyati kartasi

Demografik transformatsiya va aholi joylashuvining hududiy xususiyatlari

Qashqadaryo viloyati respublikada tug'ilish ko'rsatkichlari barqaror yuqori bo'lgan "yosh" mintqa hisoblanadi. 2025-yilga kelib viloyat aholisi 3.6 million nafardan oshdi.

Vertikal zonallik va aholi zichligi: Viloyatda aholi joylashuvi relyef omiliga ko'ra keskin farqlanadi. Tekislik va voha hududlarida (Qarshi, Koson) aholi zichligi yuqori bo'lsa, sharqiy tog'oldi tumanlarida (Yakkabog', Kitob) aholi asosan daryo vodiylari bo'ylab joylashgan. Bu holat "chiziqli-tugunli" infratuzilma modelini shakllantirishni taqozo etadi.

Demografik yuklama: Aholining 40% dan ortig'ini 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etishi ijtimoiy infratuzilma (bog'cha va maktablar) qurilishiga investitsiyalarni

1.5 baravarga oshirish zaruriyatini tug'dirmoqda. Viloyat infratuzilmasining iqtisodiy-geografik tuzilishi

Qashqadaryo viloyatining infratuzilma majmuasi o'zining ko'p tarmoqliligi va hududiy ixtisoslashuvi bilan ajralib turadi. Mintaqaning iqtisodiy-geografik o'rni, ya'ni respublikaning janubiy tranzit koridorida joylashganligi, infratuzilma tizimining "tugunli-tarmoqli" shaklda rivojlanishiga asos bo'lgan.

Infratuzilmani tahlil qilishda biz uni uchta yirik blokga ajratamiz:

Ijtimoiy infratuzilma: Ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport ob'ektlari.

Muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi: Energetika, suv ta'minoti va gazlashtirish tizimlari.

Transport-logistika infratuzilmasi: Avtomobil, temir yo'l va havo transporti magistrallari.

Ijtimoiy infratuzilma va inson kapitali rivojlanishi (2015–2025)

So'nggi o'n yillikda viloyat aholisining 3.6 million nafardan oshishi ijtimoiy infratuzilma sig'imini kengaytirishni taqozo etdi.

Ta'lim Infratuzilmasi: "Inson Kapitali" Poydevori

Qashqadaryoda yoshlar salmog'ining yuqoriligi ta'lim ob'ektlariga bo'lgan talabni belgilab beradi.

Maktabgacha ta'lim: So'nggi yillarda davlat-xususiy sheriklik asosidagi bog'chalar soni ortishi natijasida qamrov darajasi sezilarli darajada oshdi.

Umumta'lim maktablari: Viloyatda 1200 dan ortiq maktab mavjud. Ayniqsa, chekka qishloqlarda "Smart School" tizimini joriy etish va zamonaviy kompyuter sinflari bilan jihozlash ustuvor vazifaga aylangan.

Oliy ta'lim: Qarshi va Shahrisabz shaharlari mintaqaviy bilimlar markaziga aylandi. Qarshi davlat universiteti, Shahrisabz davlat pedagogika instituti va xalqaro

universitetlar filiallari nafaqat viloyat, balki qo'shni hududlar uchun ham kadrlar yetkazib bermoqda.

2 rasm Qashqadaryodagi ta'lim tizimi

2. Sog'liqni Saqlash: Tibbiy Geografiya va Qulaylik

Viloyatda tibbiy infratuzilma "poytaxtdan chekka qishloqqacha" tamoyili asosida rivojlanmoqda.

Ixtisoslashgan markazlar: Qarshi shahrida Respublika ixtisoslashtirilgan kardiologiya, endokrinologiya va ona-bola salomatligi markazlarining zamonaviy filiallari faoliyat ko'rsatmoqda.

Birlamchi bo'g'in: Tumanlarda oilaviy poliklinikalar va shifokor punktlarining raqamlashtirilishi ("E-tibbiyot") natijasida chekka hududlardagi aholining tibbiy yordamga kirish imkoniyati yaxshilandi.

3. Madaniy-Ma'rifiy va Sport Infratuzilmasi

Turistik ob'ektlar: Shahrizabz va Qarshi shaharlaridagi tarixiy obidalar infratuzilmasi xalqaro standartlarga moslashtirilgan. Bu nafaqat turizmni, balki mahalliy aholining madaniy hordiq chiqarish maskanlarini ham kengaytirmoqda.

Sport komplekslari: Viloyat markazi va tumanlarda zamonaviy stadionlar, suzish havzalari va olimpiya zaxiralari maktablari barpo etilgan bo'lib, bu yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish infratuzilmasining asosi hisoblanadi.

Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy infratuzilmasi bugungi kunda ekstensiv (son jihatdan o'sish) bosqichdan intensiv (sifat jihatdan yaxshilanish) bosqichga o'tmoqda. Viloyatning barqaror rivojlanishi bevosita ushbu ijtimoiy ob'ektlarning hududiy joylashuvi va ularning aholi ehtiyojiga qanchalik mos kelishiga bog'liq.

Muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasi va sanoatlashish

Qashqadaryo viloyatining muhandislik infratuzilmasi mintaqa iqtisodiyotining "qon tomirlari" hisoblanib, u sanoat korxonalarining ishlashi va aholi yashash sharoitini belgilab beruvchi texnik tizimlar majmuidir. Viloyatning geografik joylashuvi va tabiiy resurslarga boyligi bu infratuzilmaning o'ziga xosligini belgilaydi.

1. Energetika va Gaz Ta'minoti Infratuzilmasi

Qashqadaryo O'zbekistonning energetika manbai hisoblangani sababli, bu tarmoq eng rivojlangan muhandislik tizimidir.

Gaz-kimy o majmualari: Muborak gazni qayta ishlash zavodi va Sho'rtan gaz-kimy o majmuasi atrofida ulkan quvur o'tkazish tarmoqlari shakllangan. Bu tizim nafaqat viloyatni, balki respublikaning katta qismini yoqilg'i bilan ta'minlaydi.

Elektr energetikasi: Viloyatda yuqori voltli podstansiyalar va elektr uzatish liniyalari (L-500, L-220) tarmog'i zich joylashgan. So'nggi yillarda quyosh fotoelektr stansiyalarining barpo etilishi muhandislik tizimiga "yashil energiya" elementlarini olib kirdi.

2. Gidrotexnik Infratuzilma va Suv Ta'minoti

Viloyatning arid (qurg'oqchil) iqlim sharoitida muhandislik-irrigatsiya tizimlari hayotiy ahamiyatga ega.

Qarshi Magistral Kanali (QMK): Dunyodagi eng yirik nasos stansiyalari tizimidan biri bo‘lib, suvni pastdan yuqoriga (Amudaryodan Qarshi cho‘liga) ko‘tarib beruvchi murakkab muhandislik inshootidir.

Ichimlik suvi tarmoqlari: Viloyatda suvni tozalash va uzatish inshootlari (masalan, "Damxo‘ja" liniyasi) orqali aholi punktlarini markazlashgan suv bilan ta‘minlash infratuzilmasi kengaytirilmoqda. Cho‘l tumanlarida artezian quduqlari va suv haydash minoralari asosiy texnik ob'ektlar hisoblanadi.

3. Kommunal va Sanitar Infratuzilma

Bu tizim shahar va qishloqlarning sanitar-epidemiologik barqarorligini ta'minlaydi.

Kanalizatsiya tizimlari: Qarshi, Shahrisabz va Koson kabi yirik shaharlarda markazlashgan oqova suv tozalash inshootlari mavjud. Hozirgi kunda bu tizimlarni modernizatsiya qilish (biologik tozalash bosqichlarini qo‘shish) asosiy ustuvor yo‘nalishdir.

Issiqlik ta‘minoti: Shaharlardagi ko‘p qavatli uylarni markazlashgan issiqlik bilan ta‘minlovchi qozonxonalar va issiqlik magistrallari ushbu blokning ajralmas qismidir.

4. Aloqa va IT Infratuzilmasi

Zamonaviy muhandislikning ajralmas qismi bo‘lgan raqamli infratuzilma:

Optik tolali liniyalar: Viloyatning barcha tuman markazlari va 90% dan ortiq qishloqlarini bog‘lovchi magistral aloqa tarmoqlari.

Ma‘lumotlar markazlari (Data centers): Raqamli iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlovchi server infratuzilmasi.

Qashqadaryo viloyati muhandislik infratuzilmasi bugungi kunda intensiv modernizatsiya bosqichida. Ushbu tizimlarning energiya tejamkorligi va avtomatlashtirilganligi viloyatning iqtisodiy barqarorligini ta‘minlovchi asosiy geografik omildir.

Transport-logistika tizimi va tranzit salohiyati

Qashqadaryo viloyatining transport-logistika tizimi va tranzit salohiyati uning iqtisodiy-geografik o‘rnini belgilovchi eng muhim strategik omillardan biri hisoblanadi. Viloyat O‘zbekistonni Janubiy Osiyo (Afg‘oniston, Pokiston, Hindiston) va Yaqin Sharq mamlakatlari bilan bog‘lovchi asosiy tranzit yo‘laklarining chorrahasida joylashgan.

Quyida ushbu sohaning ilmiy-tahliliy tavsifi keltirilgan:

1. Temir yo‘l transporti va Logistik xablar

Qashqadaryo viloyati respublikaning temir yo‘l tarmog‘ida "janubiy darvoza" vazifasini bajaradi.

Elektrlashtirilgan liniyalar: "Toshkent-Qarshi" va "Qarshi-Termiz" yo‘nalishlarining to‘liq elektrlashtirilishi poyezdlar harakat tezligini oshirib, yuk tashish tannarxini 30% ga qisqartirdi.

Toshguzar-Boysun-Qumqo‘rg‘on: Ushbu noyob tog‘li temir yo‘l liniyasi viloyatning janubiy yo‘nalishdagi logistik imkoniyatlarini kengaytirib, Surxondaryo va qo‘shni Afg‘oniston bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri iqtisodiy aloqalarni ta‘minlanmoqda.

3 rasm Qashqadaryo transport yuli

Qarshi Logistika Markazi: Viloyat markazi yirik yuk saralash va taqsimlash markaziga aylangan. Bu yerda konteyner tashish va multimodal (bir necha transport turini birlashtirgan) yuk tashish tizimi yo‘lga qo‘yilgan.

2. Avtomobil yo‘llari va Xalqaro tranzit koridorlari

Viloyat hududidan o‘tuvchi avtomobil magistrallari xalqaro ahamiyatga ega:

M-39 va M-37 yo‘nalishlari: Ushbu xalqaro magistrallar viloyatni shimolda Samarqand va Toshkent bilan, janubda esa Termiz orqali Afg‘oniston bilan bog‘laydi.

G‘uzar-Buxoro-Nukus-Beyneu (A-380): "Qo‘ng‘irot-Beyneu" yo‘nalishi orqali Yevropaga chiqish imkonini beruvchi ushbu yo‘lak viloyatning g‘arbiy tranzit salohiyatini oshiradi.

Ichki infratuzilma: Tumanlararo yo‘llarning modernizatsiyasi qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini "bog‘dan-bozorga" tamoyili asosida tezkor yetkazib berish (logistik zanjir) samaradorligini oshirdi.

3. Havo transporti va Eksport imkoniyatlari

Qarshi xalqaro aeroporti: Nafaqat yo‘lovchi tashish, balki kargo (yuk) tashish xizmatlarini rivojlantirish uchun ham qulay geografik nuqtada joylashgan. Bu viloyatda yetishtirilgan tez buziladigan agrosanoat mahsulotlarini (masalan, Yakkabog‘ va Kitob mevalari) xalqaro bozorlarga eksport qilishda muhim bo‘g‘in hisoblanadi.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tranzit salohiyatini to‘liq ishga solish uchun quyidagi masalalar dolzarb:

Logistika markazlarini raqamlashtirish: Yuklarning harakatlanishini onlayn monitoring qilish (GPS-tracking) tizimini to‘liq joriy etish.

Yashil logistika: Transport tizimida ekologik yukni kamaytirish va elektr transporti infratuzilmasini rivojlantirish.

Xizmat ko‘rsatish servisi: Xalqaro magistrallar bo‘yida zamonaviy "Road-side" (yo‘l bo‘yi) infratuzilmasini (texnik xizmat, dam olish maskanlari) kengaytirish.

Qashqadaryo viloyati transport-logistika tizimi shunchaki yuk tashish tarmog‘i emas, balki mintaqalararo iqtisodiy integratsiyani ta‘minlovchi "geografik o‘q" hisoblanadi. Infratuzilmaning kelgusi modernizatsiyasi viloyatni Markaziy Osiyoning yirik logistik xablaridan biriga aylantirishga imkon beradi..

XULOSA

Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-demografik infratuzilmasini iqtisodiy-geografik jihatdan tadqiq etish natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

Demografik dinamika va infratuzilma mutanosibligi: Viloyatda 2015–2025-yillar oralig‘ida kuzatilgan barqaror aholi o‘sishi (jami aholi 3.6 milliondan ortiq) ijtimoiy infratuzilma sig‘imini kengaytirishni strategik zaruriyatga aylantirdi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ta‘lim va sog‘liqni saqlash ob‘ektlarining hududiy joylashuvi aholi zichligiga muvofiq ravishda "tugunli" shaklda rivojlanmoqda, bu esa hududda inson kapitalini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarishga xizmat qilmoqda.

Urbanizatsiyaning hududiy xususiyatlari: Qashqadaryo viloyatida urbanizatsiya jarayoni o‘zining polotsentrik (ko‘p markazli) xarakteri bilan ajralib turadi. Energetika va og‘ir sanoat klasterlari (Muborak, Sho‘rtan, Qarshi) atrofida shakllangan urbanistik tugunlar mintaqa infratuzilmasining o‘zagini tashkil etmoqda. Shuningdek, qishloq joylarida "Rurbanizatsiya" (shahar turmush tarzining kirib kelishi) jarayonlarining jadallashuvi hududiy migratsiyaning barqarorlashishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi.

Infratuzilmaning iqtisodiy barqarorlikdagi o‘rni: Viloyatning transport-logistika infratuzilmasi, xususan, temir yo‘llarning elektrlashtirilishi va xalqaro avtomagistrallarning modernizatsiyasi ichki va tashqi iqtisodiy aloqalarni mustahkamladi. Muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarining (gaz, elektr, suv) rivojlanishi esa sanoat korxonalarining hududiy joylashuvida hal qiluvchi geografik omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mavjud muammolar va istiqboldagi vazifalar: O'tkazilgan tahlillar shahar va chekka qishloq infratuzilmasi o'rtasida muhandislik tizimlari va raqamli texnologiyalar qamrovida ma'lum darajada tafovutlar saqlanib qolayotganini ko'rsatdi. Kelajakda viloyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun "Smart City" elementlarini tatbiq etish va chekka hududlarda ijtimoiy xizmatlar qulayligini oshirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. – Toshkent, 2022..

Soliyev A.S. O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. (Darslik). – Toshkent: "Universitet", 2014. – 410 b.

Soliyev A.S., Nazarov M.I., Qurbonov Sh.B. O'zbekiston hududlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi. – Toshkent: "Mumtoz so'z", 2010. – 230 b.

Tojiyeva Z.N. O'zbekiston aholisi: o'sishi va joylanishi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2010. – 160 b.

Qurbonov Sh.B. Mintaqaviy infratuzilma: shakllanishi va rivojlanish muammolari. – Qarshi: "Nasaf", 2012. – 144 b.

Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Qashqadaryo viloyatining statistik yilnomasi. (Statistik to'plam). – Qarshi, 2025. – 210 b.